

“BİREYSEL BAŞVURU SİSTEMİNİN DESTEKLENMESİ ORTAK PROJESİ” AÇILIŞ
KONFERANSI
(Ankara, 1/03/2016)

Zühtü Arslan*

Değerli konuklar,

Sizleri en içten duygularıyla selamlıyorum. “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Sisteminin Desteklenmesi” ortak projesinin açılış konferansında birlikte olmaktan ve size hitap etmekten büyük bir mutluluk duyuyorum.

Bilindiği gibi, kurucusu olduğumuz Avrupa Konseyi'nin üzerine bina edildiği üç temel değer; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarıdır. Bu anlamda Konsey üyesi ülkelerin benimsedikleri siyasi modeli, insan haklarına dayanan demokratik hukuk devleti olarak formüle edebiliriz.

Türkiye'nin yaklaşık 150 yıllık anayasacılık tecrübesinin yönü ve yolu bu modelin benimsenmesine ve pekiştirilmesine yöneliktir. Nitekim bugün Anayasamızın 2. maddesinde insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti Türkiye Cumhuriyeti'nin değiştirilemez nitelikleri arasında sayılmıştır.

Anayasa Mahkemesi kararlarından da hareketle, **demokratik hukuk devleti; halkın yönetimin öznesi olduğu, siyasi iktidarın temel hak ve hürriyetleri korumak amacıyla sınırlandığı, hukuk kurallarının yönetilenler kadar yönetenleri de bağladığı devlet** olarak tanımlanabilir.

* Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Başkanı

Demokratik hukuk devletini yaşatan; adalet, özgürlük, eşitlik, hoşgörü, çoğulculuk gibi değerler manzumesidir. Bu değerler manzumesinin oluşturduğu siyasi yapının biçimi ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Ancak bu değerlerin özü evrenseldir. Başka bir ifadeyle söz konusu değerlerin gelişmesine ve kökleşmesine tüm medeniyetler katkı yapmıştır. Bu nedenle, sözgelimi adalet anlayışı hiçbir kültürün ya da coğrafyanın tekelinde değildir. Bunlar Doğu'da ve Batı'da tarihsel süreç içinde oluşan düşünce ve tecrübenin şu ya da bu ölçüde katkı yaptığı ortak değerlerdir.

Bu değerlerin köklerini Sophocles'in Antigone'unda da bulabilirsiniz, Mevlana'nın *Mesnevi'sinde* de. Spinoza'nın *Etika'sında* da bulabilirsiniz, Kınalızade Ali Efendi'nin *Ahlak-ı Ala'i'sinde* de.

1. "Öteki"nin Hakları

İnsan haklarına dayanan demokratik hukuk devletinin en önemli amacı, farklılıkların birarada yaşatılmasıdır. Bunun da ön şartı bizim gibi düşünmeyen, bizim gibi inanmayan, aynı dili konuşmadığımız kişilerle, kısacası "ötekiler" ile sağlıklı bir ilişki kurabilmek ve birlikte yaşayabilmektir. Avrupa siyasi ve sosyal kültürünün en temel sorunu "öteki" ile ontolojik ilişkisinin sağlıklı bir zemine oturtulup sürdürülmesidir.

Kuşkusuz, insan haklarının evrenselliği, bu hakların sadece bizim gibi olanlar için değil farklı olanlar için de geçerli olduğunu kabul etmeyi zorunlu kılmaktadır. Ancak bunu gerçekleştirmek her zaman kolay değildir. Özellikle savaş ve terör olaylarının sebep olduğu olağanüstü durumlarda "öteki"nin haklarını savunmada Avrupa olarak iyi bir sınav verdiğimiz söylenemez.

Ünlü filozof Kant, 1795 yılında kaleme aldığı "Ebedi Barış" adlı makalesinde "misafirperverlik hakkı"ndan bahseder. Buna göre, bir yabancı kendi toprağından

başka bir yere gittiğinde düşman muamelesi görmeme hakkına sahiptir. Dolayısıyla bir şekilde sınırlarımızdan içeri giren yabancılara, bir hayırseverlik gereği değil, onların haklarına saygı gereği düşmanca davranmama yükümlülüğümüz vardır.

Kant'ın "misafirperverlik hakkı", bugün özellikle mülteciler için geçerlidir. Türkiye, üç milyona yaklaşan mültecilere kapısını ve yüreğini açarak, aslında "öteki"nin "misafirperverlik hakkı"nın korunmasına pahabiçilmez bir katkı yapmaktadır.

Buna karşılık maalesef Avrupa'da birçok ülkede bu mülteciler sınırlardan içeri girmemesi gereken "virüs" muamelesi görüyor. Kimi yerde bu kişilerin paralarına el konuluyor, kimi yerde kontrol amaçlı bileklik takılıyor, kimi yerde de sadece belli bir dine mensup olanlar kabul ediliyor. Dahası, sınırları geçmek isteyenlerin vurulması gerektiğini söyleyenler bile çıkıyor.

Diğer yandan da, mültecilerin Batı'ya doğru umut yolculuğu trajedilere dönüşüyor. Kıyılara sık sık çocuk cesetleri vuruyor. Aslında kıyıya vuran, "öteki"nin yüzüne yansıyan insanlığın cesetleridir. Kıyıya vuran bu cesetler, "kalbi sökülmiş bir çağ"ın görüntüleridir. Bu bir "vicdan tutulması"dır.

Tüm bu olgular ve görüntüler, yabancıya yani bizim gibi olmayan ötekine şaşkınlık bakışın ürünüdür. Farklı olandan korkan, onu sınırlara yaklaştırılmaması gereken tehlike olarak gören bir anlayış, insan odaklı ve çoğulcu bir medeniyetin taşıyıcısı olamaz.

Bu toprakların ruh köklerini oluşturan Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş Veli gibi düşünürler, insanı merkeze alan, hoşgörüyü ve sevgiyi topluma hakim kılmaya çalışan mesajlarıyla birlikte yaşama kültürüne eşsiz katkılarda bulunmuşlardır.

Farklılıkların birlikte yaşamasının ve yaşatılmasının güzel örneklerini, tevarüs ettiğimiz Osmanlı sosyal ve siyasi tecrübesinde de bulabiliriz. Dahası bugün açılışını yaptığımız projenin de konusunu oluşturan bireysel başvuru kurumunun da köklerinin, Almanya ve İspanya gibi birçok Avrupa ülkesinin yanında, Osmanlı Devletinde yıllarca uygulanan bireysel arz-ı hallerde somutlaşan şikayet hakkında bulmak mümkündür.

Değerli tarihçimiz Halil İnalçık Hoca'nın verdiği bilgiye göre, Osmanlı'da idarenin yanlış işleminden, bir mahkeme kararını tanımamadan, borcun ödenmemesinden ya da daha genel olarak kanuna aykırı davranışlardan dolayı zarar görenler, Devlet Başkanına şikayette bulunabilmekteydiler. Zarar gören bir şahıs, grup ya da vakıf gibi kurumlar, uğradıkları zararları telafi etmek maksadıyla "arz" veya "arz-ı hal" gönderebilmekteydi. Bu şikayetler üzerine haksızlığı gidermeye yönelik padişahın verdiği hükümler, "*Şikâyyât defterleri*"ne kayıt edilmekte ve şikayetçiye iletilmekteydi.

Elbette kavramlar ve kurumlar tarihsel süreçte ve farklı coğrafyalarda farklı biçimler kazanır. Modern ulus devlet çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Ancak bugün geldiğimiz noktada savunduğumuz adalet, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti, çoğulculuk, hoşgörü gibi değerler ortak değerlerimizdir. Bu değerleri korumak, düşünsel ve pratik katkılarıyla gelecek kuşaklara taşımak da hepimizin ortak sorumluluğudur.

2. Bireysel Başvuruda Mevcut Durum

Değerli konuklar,

Bu çerçevede Türkiye'de bireysel başvurunun kabul edilmesi, insan haklarına dayanan demokratik hukuk devletinin gelişmesi, bilhassa temel haklar standardının yükseltilmesi bakımından çok önemli bir adımdır. Hemen belirtelim ki, bireysel

başvuruyu getiren 2010 anayasa değişikliği temel hakların koruma alanını ve enstrümanlarını genişleten bir dizi değişikliğin devamı niteliğindedir. Bu bağlamda özellikle 2001 ve 2004 değişikliklerini zikretmek gerekir. 2001 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatları ışığında temel haklara ve hürriyetlere ilişkin anayasal hükümler köklü değişikliklere uğramıştır.

2004 değişikliğiyle Anayasa'nın 90. maddesine bir cümle eklenerek temel haklara ilişkin uluslararası sözleşmelerle kanunlar çatıştığında birincisinin esas alınacağına dair radikal bir adım atılmıştır. Böylece insan hakları hukukunun üstünlüğü kabul edilmiştir.

2010 yılında Anayasa'nın 148. maddesine bir fıkra eklenmek suretiyle herkesin **"Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine"** başvurmalarının yolu açılmıştır.

Bireysel başvurunun başladığı 23 Eylül 2012 tarihinden bugüne Mahkememize toplam 56.194 başvuru yapılmıştır. Bu başvurulardan 33.521'i sonuçlandırılmış, 22.673'ü de derdest durumdadır.

Bireysel başvuruda 2015 yılının oldukça verimli ve başarılı geçtiğini memnuniyetle ifade etmek isterim. Mahkememizin 2015 yılında sonuçlandığı başvuruların sayısı, bir önceki yıla oranla % 50 oranında artış göstermiştir. Esasen bireysel başvurunun başladığı günden bu yana sonuçlandırılan toplam 33.521 başvurunun 15.753'ü, bir başka ifadeyle % 47'si 2015 yılında sonuçlandırılmıştır. 2015 yılında sonuçlandırılan dosya sayısı dikkate alındığında gelen başvuruları karşılayabilme potansiyelinin %77 olduğunu, bu oranın 2014'te %53, 2013'te %50 olarak gerçekleştiğini belirtmek gerekir.

Bugün itibariyle toplam 1042 hak ihlali kararı verilmiştir. İhlal kararlarının 757'si (% 72.6) adil yargılanma hakkına; 77'si (% 7.4) kişi hürriyeti ve güvenliğine; 38'i (% 3.6) mülkiyet hakkına; 31'i (% 3) ifade özgürlüğüne; 30'u (% 2.9) sendika hakkına; 24'ü (% 2.3) yaşama hakkına; 23'ü (% 2.2) işkence ve kötü muamele yasağına ilişkindir.

Sonuçlandırılan başvuru sayısındaki artışa bağlı olarak, 2015 yılında verilen ihlal kararlarının sayısında ve çeşitliliğinde de ciddi bir artış olmuştur. Mahkememizin şu ana kadar verdiği 1042 hak ihlali kararından 543'ü 2015 yılında verilmiştir. 2013 yılında 27 olan hak ihlali kararlarının sayısı, 2014'te 377'ye 2015'te 543'e çıkmıştır. Bunun yanında, haberleşme özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı konusunda ilk kez 2015 yılında ihlal kararı verilmiştir.

Bu performans artışının arkasında, raportörler arasında "temel haklar esaslı işbölümü"nin yapılması, bireysel başvurudaki tüm birimlerin UYAP ortamında çalışmasının sağlanması, çalışma kılavuzlarının hazırlanması ve filtraj biriminin faaliyete geçirilerek etkinliğinin artırılması gibi önemli yapısal adımlar vardır. Elbette herşeyin ötesinde üyelerimiz, başraportörlerimiz, raportörlerimiz ve raportör yardımcılarımızın özverili çalışmaları sayesinde bu başarı yakalanmıştır. Bu vesileyle kendilerine ve Mahkememizin tüm personeline teşekkür ediyorum.

Bireysel başvuru, Anayasa Mahkemesinde paradigma değişiminin en önemli aracı olmuştur. Mahkeme hak-eksenli paradigmayı benimseyerek, bireyin hak ve özgürlüklerinin en önemli güvencesi haline gelmiştir.

Bireysel başvurudaki başarı ve paradigma değişimi, Türkiye'nin insan hakları standardının yükseltilmesine ciddi katkı yapmıştır. 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylamasıyla kabul edilen anayasa değişikliğinin gerekçesinde de belirtildiği üzere, bireysel başvurunun hukuk düzenimize dâhil edilmesinin en önemli

gerekçelerinden biri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapılmadan sorunların iç hukukta çözüme kavuşturulmasıdır. İstatistikler bize bu amaca önemli ölçüde ulaşıldığını göstermektedir. Şöyle ki, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye aleyhine yapılan ve yargısal bir organa sevk edilen başvuru sayısı, 2012 yılında 8.986, 2013 yılında 3.505, 2014 yılında 1.584 ve 2015 yılında 2.208 olmuştur.

Görüldüğü üzere bireysel başvurunun yürürlüğe girmesinden sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular hızla düşüşe geçmiştir. Öte yandan şu ana kadar 33.521 başvuruyu sonuçlandırmış olduğumuz dikkate alındığında bu başvuruların son derece sınırlı bir bölümünün Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşındığı anlaşılmaktadır.

3. Bireysel Başvuru Kararlarının Niteliği

Değerli konuklar,

Bireysel başvurunun başlangıcından itibaren bazı yanlış anlaşılmalarda olmuştur. Esasen Türkiye için yeni olan bu kurumun zamanla daha iyi anlaşılacağı ve uygulanacağı söylenebilir. Bu amaçla bireysel başvurunun ne olduğuna ve olmadığına dair bazı temel hususlara değinmek istiyorum.

Kararlarımızda sıklıkla vurgulandığı üzere, bireysel başvuruda asıl olan hak ve özgürlüklere kamu otoritelerince saygı gösterilmesi ve olası bir ihlal durumunda bunun olağan idari ve/veya yargısal yollarla giderilmesidir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, iddia edilen hak ihlallerinin olağan kanun yollarında giderilememesi hâlinde başvurulabilecek ikincil nitelikte bir kanun yoludur.

Bireysel başvuru, diğer yargı makamlarınca verilen kararların her açıdan yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulduğu ve her türlü bireysel mağduriyetin giderimine imkân sağlayan bir hak arama yolu değildir.

Bireysel başvuru yolunun kanun yollarından sonra yeni ve “süper” bir temyiz imkânı sunmadığının herkes tarafından anlaşılması gerekmektedir. Bireysel başvurunun ikincilliği ilkesi, esasen hak ihlallerinin öncelikle ve özellikle derece mahkemeleri önünde giderilmesini gerektirmektedir.

Bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi hak ihlalinin olup olmadığını tespit ediyor. Biz ihlal tespit ettiğimizde ihlalin nasıl giderileceğini de kararda belirtiyoruz. Ancak, defalarca vurguladığımız üzere, bireysel başvuruda Anayasa Mahkemesi bir temyiz mercii olarak görev yapmıyor. Bozma ya da onama gibi bir karar vermediği gibi, derece mahkemelerinin yerine geçerek de bir karar vermiyor.

Sözgelimi, Anayasa Mahkemesi tutuklamaya ilişkin bir kararın başvuruçunun bazı anayasal haklarının ihlaline yol açtığını tespit ettiğinde, bu durum başvuruçunun itham edildiği suçu işleyip işlemediğine dair bir karar verildiği anlamına gelmiyor. Zira başvuruçunun fiillerinin suç oluşturup oluşturmadığı bireysel başvuruyu karara bağlayan Anayasa Mahkemesinin değil, yargılamayı yürüten derece mahkemelerinin görevidir.

Diğer yandan, kamuoyunda başvuruların görüşülme sırasına yönelik bazı tartışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bireysel başvuruyu kabul eden tüm mahkemeler gibi Anayasa Mahkememizin de bir önceliklendirme politikası vardır. Bu politika, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve diğer mahkemelerin uygulamaları dikkate alınarak bir ilkeler manzumesi olarak Mahkememiz Genel Kurulunca kabul edilmiştir. Buna göre başvuruları kural olarak başvuru tarihine göre ele alıyoruz. şu anda 2013 yılında yapılan başvuruları sonuçlandırmaya

alışıyoruz. Bunun yanında, tutukluluk gibi konulara ilişkin bazı hak ve özgürlüklere yönelik başvuruları da öncelikli olarak görüşüyoruz.

Türkiye'de bireysel başvuruyu etkili ve başarılı kılan önemli unsurlardan biri, kararların geciktirilmeksizin yerine getirilmesidir. Esasen Anayasa Mahkemesi'nin Anayasa'nın ve Kanunların kendisine verdiği yetkileri kullanarak verdiği kararlar, herkesi ve her kurumu bağlamaktadır. Nitekim, Anayasa'nın 153. maddesinde açıkça "**Anayasa Mahkemesi kararları... yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.**" denilmektedir.

Değerli konuklar,

Son tartişmalardan bağımsız olarak, Anayasa Mahkemesi kararlarına yönelik tepkiler konusunda ilkesel düzeyde bazı hususları hatırlatmak istiyorum.

Alexis de Tocqueville, yaklaşık 200 yıl önce "*Amerika'da hiçbir siyasi mesele yoktur ki er ya da geç yargısal bir meseleye dönüşmesin.*" demişti. Benzer tespiti bireysel başvurudan sonra Türkiye için de yapabiliriz. Türkiye'de tartişılan hemen her siyasi mesele, er ya da geç yargısal bir meseleye dönüşmekte ve bir şekilde bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesinin önüne gelmektedir.

Bu kararlardan bazıları, oldukça yoğun tartişmalara neden olmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki, yargıçlar kutsal varlıklar değildir. Bu nedenle mahkeme kararları eleştirilebilir. Dahası eleştirilmelidir de. Aksi takdirde hukuk donar, dogmatik bir hal alır. Biz de kararlarımıza yönelik her türlü eleştiriye saygı duyuyoruz. Ancak eleştirinin ötesinde tamamen hayali diyaloglar üreterek, Mahkememizi talimatla karar veriyormuş gibi gösteren, şahsıma ve üyelerimize yönelik tamamen yalan ve iftira niteliğindeki haber ve yorumları da kınıyor ve reddediyorum.

Verdiğimiz kararları doğal olarak bazıları beğeniyor, bazıları da beğenmiyor. Dahası bugün alkışlayanlar yarın lanetleyebiliyor. Hatta bazen aynı kişiler verilen kararlardan bir kısmını alkışlıyor, ancak aradan bir gün geçmeden aynı hakimlerin verdiği kimi kararlar için de "skandal" diyebiliyor.

Kısaca, Ankara'daki varlığımızı hatırlayanlar kararlara göre değişebiliyor. Şu kadarını ifade edeyim ki, verdiğimiz kararlara göre varlığımızı hatırlayanlar değişse de, biz hep buradaydık ve olmaya devam edeceğiz...

Bilinsin ki, kınayanın kınaması da övenin övgüsü de Anayasa Mahkemesini etkilemez. Ne övgüler ne de tamamen yalan ve uydurma haberler yoluyla yapılan karalama faaliyetleri, üyelerimizin Anayasaya kanunlara ve vicdanlarına göre hareket etme kararlılığını değiştirmeyecektir.

Biz işimizi yapıyoruz. Bireysel başvuruda başvurucunun kimliğine de bakmıyoruz. Bağımsız ve tarafsız bir yargı organı olarak kimsenin yanında ya da karşısında değiliz. Hukukun ve adaletin yanında, haksızlığın ve hukuksuzluğun karşındayız. Bizim şiarımız "herkes için hukuk ve adalet"tir.

Değerli konuklar,

Son olarak belirtmem gerekir ki, bireysel başvuru, anayasal hak ve özgürlüklerin korunmasında ve standardının yükseltilmesinde önemli bir işlev görmektedir. Bireysel başvurunun bu başarısı, sadece Anayasa Mahkemesine değil, aynı zamanda bireysel başvuruda oluşturulan içtihatların yaygınlaşmasına ve yerleşmesine katkıda bulunan tüm yargı kurumlarına, bireysel başvuruyu hukuk düzenimize dâhil eden yasama organına ve son tahlilde egemenliğin kaynağı olan milletimize aittir. Bu nedenle, bireysel başvuru kurumuna hepimizin sahip çıkması gerekir.

Bu vesileyle, bireysel başvurunun başarısına katkı yapan herkese ve her kuruma bir kez daha Mahkememiz adına şükranlarımı sunuyorum. Türkiye'de bireysel başvurunun gelişmesine katkı yapacağına inandığım bu projenin hazırlanmasında, desteklenmesinde ve uygulanmasında katkı sağlayan ve sağlayacak olan tüm şahıs, kurum ve kuruluşlara, paydaş kurumlara, uzmanlara ve çalışma arkadaşlarıma şimdiden teşekkür ediyorum.

Sabırla dinlediğiniz için şükranlarımı sunuyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.